

ПРЕДМЕТ И МЕТОД МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА¹⁾

Говорећи на тему „Предмет и метод Међународног привредног права“ желим да са становишта научно-сазнајног информисања и педагошких захтева студената истакнем најважније елементе Међународног привредног права који га, као нову појаву, чине самосталном граном правне науке. У том смислу и са тим циљем указашу на субјекте, њихове међусобне односе, изворе права, начела, начине решавања спорова и др.

Три су најважнија елемента и саставна дела која карактеришу сваку грану права:

- а) посебна област друштвених односа;
- б) самосталан метод изучавања, и
- ц) заокружен систем норми.

Међународно привредно право *International economic law, Droit économique internationale, Mezhdunarodnoe hoziiiaistvennoe pravo*) је скуп правних правила којима се регулишу међународни економски односи. Дакле, нормама Међународног привредног права се уређује део стварности и посебна област друштвених односа, која нас окружује. Поставља се питање шта чини суштину тих односа и које су њихове основне карактеристике.

Реч је о сложеном процесу заснивања и реализације односа који настају у вези са прометом робе, услуга, новца и других економских веза на просторима са обе стране државне границе појединих земаља. Тај процес подразумева учешће широког круга субјеката и велико богатство њихових најразноврснијих односа. Мноштво учесника и сложеност узајамно испреплетаних релација, само потенцирају потребу за утврђивањем начина њиховог правног регулисања.

Суштину, бит и карактер наведене друштвене појаве изучава посебна научна дисциплина — Међународни економски односи, која се налази у наставним плановима економских факултета и ми се на тим аспектима овога пута нећемо задржавати.

Нас у основи посебно интересује аспект правног регулисања и начин уређивања међусобних економских односа између учесника. Та њихова страна је полако, помало, али све приметније и сигурније постала актуелнија. Појавом сложених облика у области међународних односа бивало је теже поставити јасну границу

¹⁾ Текст приступног предавања доц. др Александра Ђирића, које је одржано 12. 10. 1988. на Правном факултету у Нишу.

између сродних научних области, посебно између приватноправног и јавноправног карактера. Са тих разлога и изрази „међународно јавни“ и „међународно приватни“, сваки за себе, нису довољни да обухвате масу изузетно значајних међународних економских односа. Због тога је потребно поћи не само од критеријума субјекта, као учесника у једном односу, већ превасходно од његовог карактера. Ако он по својој суштини представља међународно економски привредни однос, без значаја је за његову квалификацију, да ли у њему учествује држава, привредни субјект, међународна регионална или универзална организација, трговачко друштво или индивидуални трговац.

Да би дошло до успостављања неког међународног односа, често је потребно учешће већег броја субјеката различитог рода. Тако на пример, Међународна банка за обнову и развој ће закључити уговор о кредиту са организацијом удруженог рада једино ако наша држава за обавезе из таквог уговора гарантује „имовином владе“, односно имовином Народне банке Југославије и то на основу посебног уговора са банком.

Међународни промет робе (као вид прерасподеле националног производа); промет услуга и новца, захтева дакле, висок степен сигурности и правне извесности. Та околност је довела до унификације одговарајућих правила тако да се решења не траже у националним законодавствима (што је карактеристика Међународног приватног права), већ њихова садржина настаје на међународном плану. На тај начин су данас међународни правни извори, који служе за регулисање економских односа са страним елементом, постали правило, док су национални закони изузетак и они се супсидијерно примењују како би само попунили празнине у међународним изворима.

Државе су немоћне да својим оградама или тумачењима избегну примену међународних правила, јер свака таква ограда представља сопствено искључивање из учешћа у међународном пословном промету. При томе је све мање значајно да ли се ради о императивним (као што су правила о одговорности возара, правила о меници и, чеку, Општи услови испоруке робе између организација земаља — чланица СЕВ-а и др.), или о диспозитивним међународним изворима. Диспозитивна правила су на основу снаге сопствених решења и вишеструког стварног утицаја добила санкцију која је често ефикаснија и од саме државне принуде. Тај утицај иде и дотле да у многим националним законодавствима долази до прилагођавања унутрашњих законских прописа са нормама униформних међународних аутономних извора. Пример за такву тенденцију свакако јесу и поједине норме Закона о облигационим односима наше земље, који је многе односе уредио по угледу на Хашки једнообразни закон о продаји телесних покретних ствари. Такво фактичко стање и маса разноврсних, сложених и испреплетаних односа привредног карактера једне земље са иностранством, условила је постојање самосталне гране права, као система знања о правном уређивању међународне размене робе, услуга, новца и других односа економског карактера. Значи, ради се о сектору односа са иностраним елементом,

који је постао тако обиман и сложен да та околност условљава потребу за његовим посебним правним регулисањем и научним изучавањем.

Говорећи у том смислу о Међународном привредном праву, као самосталној правној и научној дисциплини, потребно је указати на веома широко постављене границе предмета изучавања, што је и разумљиво ако се има у виду бројност учесника и сложеност њихових односа.

Предмет Међународног привредног права може се, *grosso modo*, поделити и посматрати кроз две проблемски повезане целине које чине општи и посебни део.

Општи део третира макро проблематику међународног привредног промета и изучава услове у којима се одвија процес закључивања и реализације појединих међународних послова. У том смислу општи део, на изванредан начин, представља правну статистику Међународног привредног права. У њему се изучава материја о субјектима; изворима права и међународном привредном судству, односно арбитражама.

Укратко бих се осврнуо на сваки од поменутих елемената општег дела:

Када је реч о субјектима потребно је подвући да у њих свакако спадају:

а) државе, које се јављају учесницима међународних економских односа, када иступају *ex iure imperii*, а такође и као уговорне стране у међународним пословним односима, када се налазе у улози привредних субјеката и иступају са позиција *ex iure gestionis*, или *ex iure dominii*;

б) међународне економске и финансијске организације, које могу бити универзалног, регионалног, владиног и невладиног (структурног) карактера;

ц) организације појединих земаља које су овлашћене за обављање привредне делатности са иностранством;

д) међународна привредна и мешовита предузећа, транснационалне компаније и други пословни субјекти.

Општи део Међународног привредног права у погледу субјеката има посебан задатак да изучава организацију, делатност и њихов правни положај.

Говорећи о изворима Међународног привредног права, могуће их је поделити на две шире групације, у оквиру којих постоји низ њихових врста.

Прва од тих група садржи изворе који потичу из других грађана права и служе као помоћни. Од њих су најзначајнији извори из Међународног јавног права, у које спадају међународни трговински уговори и њима слични споразуми између држава, обичаји и општи правни принципи међународног права, затим извори Међународног приватног права уз помоћ којих се, на основу колизионе норме, примењују одговарајућа правила, најчешће као супсидијерна и напосокон, извори права из домаћег законодавства, који се састоје из императивних норми појединих држава, а односе се на услове обављања привредне делатности субјеката једне земље са иностран-

ством. Њима се, нормама *ius cogens*, опредељује статус субјеката, утврђују услови обављања привредних делатности са иностранством, подручје царина, девизно пословање, пословно техничка саградња, заједничко улагање средстава и читав низ других питања, која су регулисана законским и подзаконским актима надлежних државних органа појединих земаља. Одредбама домаћег права се, дакле, одређује смер и обим учешћа како државе, тако и осталих домаћих привредних субјеката у међународним економским односима.

Друга група извора даје посебно обележје предмету и читавој дисциплини Међународног привредног права. Реч је о аутономним изворима које многи стручњаци називају нова *lex mercatoria*, подсећајући на средњевековно право које су створили сами трговци. Међутим, за разлику од тадашње ситуације, када и није било других извора, нови *ius mercatorium* је настао због тога што национални прописи више не одговарају, односно не могу да се примене на сложене међународне привредне односе, као и на оне послове који су потпуно непознати националним законодавствима и за које важе сасвим нова правила. Примера ради, као најважније аутономне изворе Међународног привредног права можемо навести следеће: типски уговори; општи услови; кодификована правила; обичаји и узансе за пословање на одређеним тржиштима; прометни обичаји; пословни обичаји; пословни и производни стандарди; арбитражна пракса националних и међународних арбитража.

Сигурно је да Међународно привредно право за своју самосталност, као грана правне науке, највише дугује управо аутономним изворима права, али и арбитражи као приватном, недржавном, облику судства за решавање спорова међународног пословног карактера. Суђење по принципу правичности, који примењују арбитраже, поред низа других погодности омогућава да се избегне примена националног права, које у сфери међународних привредних односа не даје одговарајућа решења. Уместо њему, привредници теже примени аутономних извора и међународних аутономних правила. Управо та чињеница веома често измиче пажњи југословенских организација, које се при уређивању својих односа ослањају на класична правила државног карактера, што веома често доводи до неуспеха у споровима високих новчаних вредности, који се воде пред различитим међународним привредним арбитражама. У том смислу је потребно подвући да је један од задатака и циљева изучавања материје Међународног привредног права и у неопходној едукацији кадрова, како би се послови у сфери међународних економских односа, са становишта наше земље и њене привреде, закључивали на економски целисходнији и правно ваљани начин.

Дакле, предмет општег дела Међународног привредног права се састоји из материје о субјектима, изворима права и међународном привредном судству, чиме се одређују општи оквири, простори и правне могућности за настанак и реализацију непосредних пословних односа између привредних и других организација. Изучавање тих пословних односа исцрпљује садржину другог дела предмета Међународног привредног права. Посебни део (међународно послов-

но право) изучава конкретне односе и то: међународну продају робе, међународну шпедицију и транспорт, међународне послове заступништва, посредовања и комисиона, послове међународног складиштења робе, послове међународног осигурања и реосигурања, зајмове и кредите у иностранству, акредитив, клиринг, акцептне и рамбурсне послове, као и неке послове који се са појмовног становишта ретко јављају у националном привредном праву: лизинг, факторинг, франшизинг, разни послови у сфери индустријске сарадње, пружања услуга и тд. На основу свих тих и других односа које нисмо навели, остварује се међународна подела рада, размена робе, пружање услуга и промет новца и новчаних вредности. За регулисање наведених послова се у највећој мери користе норме аутономних извора Међународног привредног права, којима се регулише читав низ питања значајних за закључивање, извршавање и одговорност привредних субјеката за неиспуњење или неуредно испуњење конкретних, међународним послом, преузетих обавеза. То је, како смо истакли, материја која чини динамику међународног промета на чије се односе примењују специфична правила, различита од одредби унутрашњег законодавства појединих земаља, а која се скоро без резерви користе за решавање спорова у поступцима пред међународним арбитражама.

На последице непоштовања или непознавања норми понашања из аутономних извора Међународног привредног права, указује илустративни пример из раније уговорне праксе једне наше спољно-трговинске организације.

Уговором се југословенски продавац обавезао да иностраном купцу испоручи 800 комада живих јагњади. Како се радило о дужем поморском превозу, продавац је прихватио предлог друге уговорне стране да о трошку купца обезбеди пратиоца робе. Тако се на броду поморског превозиоца, на коме се вијорила застава треће државе, нашао „наш човек“, коме је купац плаћао девизне дневнице. Када је брод приспео у луку опредељења, од сунчања препланули пратилац је наишао на прво непријатно изненађење. Од укрцаних 800 јагњади недостајало је 58, јер су нека од њих утинула, а нека завршила у морнарском казану. Друго непријатно сазнање за пратиоца, а тиме и за продавца било је то што се купац позвао на међународни трговачки обичај према коме страна која обезбеђује пратиоца, у току превоза, сноси све ризике и последице у вези са робом и стањем на њој. На основу таквог обичајног правила продавац је одустао од дела уговора за неиспоручену количину од 58 грла и тражио накнаду штете, коју му је признало и арбитражно веће пред којим се води поступак о спору.

Чињеница је да су развој међународних економских односа, њихов све шири обим и сложенији облици, захтевали адекватно правно регулисање помоћу норми универзалне важности и примене механизма правних решења, која пружају стабилност аутоматизмом и истовешношћу своје примене. На тај начин правила Међународног привредног права сужавају простор како претераном либерализму, тако и непотребном егатазму у регулисању међународних економских односа. Такве тенденције у оквиру предмета утичу да Међу-

народно привредно право добија не само улогу регулатора могућих ситуација у заснивању и реализовању међусобних односа привредних субјеката из различитих држава, већ и да пружа чврсту и унапред познату правну основу за њихов настанак. Дакле, механизмом повратне снаге, Међународно привредно право поред особине регулатора, све више стиче улогу стимулатора даљег и бржег развоја међународних економских односа, дајући им својим постојањем неопходну правну сигурност у заснивању и регуларност у спровођењу.

Међузависност предмета и метода сваке научне дисциплине је у доктрини неспорна. Ова елементарна констатација свакако важи и за однос између предмета и метода Међународног привредног права.

Да би се одредио метод једне науке, потребно је познавати њен предмет. Али, са друге стране, метод омогућава спознају и научну обраду самог предмета. Метод правног регулисања представља синтезу свих особина које карактеришу дату грану права. Метод је и начин понашања субјеката кроз утврђивање њихових права и обавеза. Он је одређен карактером друштвених односа регулисаних правом. С обзиром на разлику у предметима појединих наука, постоје и разлике у њиховим методима.

Метод Међународног привредног права представља синтезу у процесу усклађивања когентних норми националног правног система, општеприхваћених аутономних норми међународног карактера и важећих правила међународног привредног обичајног права.

Функционисање ове синтезе обезбеђено је преко општеприхваћених начела, која карактеришу метод Међународног привредног права, чинећи га специфичним.

Руководне идеје метода ове гране права се испољавају преко начела о:

- а) слободи трговине;
- б) слободи саобраћаја;
- ц) слободи трансфера новца и новчаних вредности;
- д) највећем повлашћењу;
- е) узајамности;
- ф) националном третману;
- г) изједначењима и читавог низа других.

Посебно треба подвући да ступање субјеката у одређени однос међународних послова, зависи од њихове воље. Међутим, воља не може бити у супротности како са когентним одредбама националног законодавства, које се тичу међународних економских односа, тако ни са општеусвојеним нормама међународног привредног права. У доктрини се истиче да се ти односи одвијају уз поштовање начела организоване слободне трговине, чији је циљ, посматрано са становишта једне државе, стављање субјектата других земаља у равноправан положај. У том смислу су изграђени принципи о:

- а) међународној иницијативи у сфери заснивања економских односа;
- б) привредноправној једнакости страна;

ц) прихватању општеусвојених правила Међународног привредног права;
д) прихватању когентних норми националног законодавства и др.

Овакав начин правног регулисања међународних економских односа представља својеврсну синтезу, која истовремено отклања потребу за постојањем колизионих норми. У том смислу, Међународно привредно право треба схватити као јединствену међузависност домаћих и међународних норми за регулисање међународних економских односа.

Потребно је указати да је метод дијалектике бржег прожимања новим и напуштања старог у области међународних економских односа, у последњем периоду, добио значајан подстицај ступањем на светску сцену земаља у развоју са енергичним захтевима за установљавањем новог међународног економског покрета. У том смислу је значајно подвући да је Генерална скупштина Организације уједињених нација усвојила две резолуције — 34/150 из 1979. и 35/166 од 1980, које носе назив „Консолидован и постепени развој принципа и норми Међународног привредног права“, који се односе на правне аспекте новог међународног економског поретка.

На основу свега реченог, може се закључити да предмет Међународног привредног права чине међународне привредне трансакције веома сложеног карактера, које само на први поглед подсећају на сличне институте унутрашњег права, као на своје удаљене сроднике. Указујући на предмет и метод изучавања, ми не оспоравамо да се одређене норме и институти Међународног приватног и Међународног јавног права користе код регулисања међународно-привредних односа. Али, важно је нагласити да они имају само и искључиво помоћни карактер, што објективно нимало не замагљује постојећу самосталну позицију Међународног привредног права. Предмет Међународног привредног права је сложен и састоји се из међународног економског права, као његове статике, (које је и само толико богато садржајима да, између осталог, укључује и област спољне трговине појединих земаља), као и из пословног права, које чини његову динамику. Удовољавајући свом научном методу, као својеврсном облику синтезе свих наведених области, Међународно привредно право представља појаву која је последица чињеница о постојању правне нужности као изразу стварне потребе савременог света. Можемо тврдити да ова грана права изучава посебну област друштвених односа, уз примену одговарајућег метода и на подлози заокруженог система норми.

Међутим, и поред тога, у литератури се подвлачи да је Међународно привредно право, као и свако новорођенче које је дошло на свет без наследних привилегија, упркос свом убрзаном расту, морало да се у почетку бори за опстанак, касније и за право грађанства, наилазећи и данас на препреке непризнавања и неразумевања.

Ми смо изнели своју концепцију о самосталности МПП као гране права и научне дисциплине. Том приликом нисмо негирали да је односе, који чине његов предмет регулисања и који су се толико

умножили, могућно изучавати и у оквирима неке друге области, али је при том потребно имати у виду сва ограничења, слабости и предрасуде којима би таква концепција била оптерећена у приступу суштини и карактеру проблематике. Поред напред изнетих чињеница, нека у прилог нашем ставу иде и једно ауторитативно схватање економске науке о признавању дисциплине међународних економских односа као самосталне гране и научне категорије, која свакако подразумева и одговарајућу правну надградњу.

Сигурно је да је Међународно привредно право са својим предметом, методом и заокруженим системом правних извора, грана права која је тренутно, несумњиво најближа остваривању давнашњег сна свих правника, ма о којој дисциплини да је реч — сна о унификацији права, било да је она универзална, или се остварује макар и у регионалним оквирима.

Цео систем норми и метод регулисања Међународног привредног права полазе од реалности живота и општих потреба, прилагођавајући се захтевима пословне логике, према којој у међународним економским пословима нико не може рачунати на успех, уколико не омогући и другима да зараде, или ако им при реализацији својих циљева не створи бар повољне изгледе и наду на добитак.

Ако је то тако, а сложићемо се да јесте, поставља се питање да ли, сагласно таквим захтевима, било која од традиционалних грана права може обезбедити задовољавајући систем норми и одговарајуће механизме њихове примене, осим Међународног привредног права.

Наш одговор је, свакако — не.

MATIERE ET METHODE DU DROIT INTERNATIONAL ÉCONOMIQUE

Résumé

La matière du Droit international économique est faite par les transactions internationales économiques dont le caractère est complexe et qui au premier coup d'oeil rappellent les instituts semblables dans le droit interne comme ses parents éloignés. Indiquant la matière et la méthode de l'étude nous ne contestons pas qu'on utilise certaines normes et instituts du Droit International privé et du Droit International public lors de la régularisation des rapports internationaux économiques. Mais il est important d'accentuer qu'ils n'ont exclusivement que le caractère accessoire ce que objectivement ne trouble pas nullement l'existence de la position autonome du Droit International Economique. La matière de cette branche est complexe et consiste en droit international économique ainsi qu'en sa statistique (qui est tellement riche en contenus, qu'elle, entre autres, inclue aussi le domaine du commerce extérieur de certains pays) en droit professionnel qui fait sa dynamique en satisfaisant sa méthode scientifique, comme une forme spécifique de la synthèse de tous les domaines cités, le Droit International économique présente une apparition qui est la conséquence du fait de l'existence de la nécessité juridique comme de l'expression du besoin réel du monde moderne. Nous pouvons constater que cette branche du droit examine un domaine particulier des rapports sociaux, contre l'application de la méthode responsable et à la base du système arrondi des normes.

Pourtant, outre cela, on souligne dans la littérature que le Droit International Economique, comme chaque nouveau-né qui est venu au monde sans privilèges héréditaires, malgré son accroissement accéléré, devait au commencement lutter pour son existence, plus tard pour son droit cité, rencontrant aujourd'hui aussi des obstacles des non reconnaissances et des incompréhensibilités.

Nous avons exposé notre conception sur l'autonomie du Droit International Economique comme d'une branche du droit et d'une discipline scientifique. A cette occasion nous n'avons pas nié qu'il est possible d'étudier les rapports qui font son objet de régulation et qui se sont tant multipliés dans les cadres d'un autre domaine, mais il faut toutefois avoir en vue toutes les limitations, les faiblesses et les préjugés par lesquelles une telle conception serait chargée dans l'accès de l'essence et du caractère de la problématique. Outre les données exposées auparavant qu'il soit supplémentée à notre attitude une conception autoritaire de la science économique sur la reconnaissance de la discipline des rapports internationaux économiques comme d'une branche autonome de la catégorie scientifique qui comprend aussi, de toute façon, la superstructure juridique correspondante. Il est certain que le Droit international économique avec sa matière ou méthode et avec son système arrondi des sources juridiques est la branche du droit qui est pour le moment, sans doute, la plus proche à la réalisation du rêve de longtemps de tous les juristes n'importe de quelle discipline s'agit-il du rêve de l'unification du droit, soit-elle universelle ou se réalise-t-elle du moins dans les cadres régionaux.

Le système tout entier des normes et la méthode de la régulation du Droit international économique partent de la réalité et des besoins généraux s'adaptant aux exigences de la logique d'affaires d'après laquelle dans les affaires internationales économiques personne ne peut pas compter sur le succès autant qu'il ne permet aux autres de gagner, ou si, lors de la réalisation de ses buts, ne leur crée pas du moins les chances favorables ou l'espérance de gagner.

Si c'est ainsi et nous serons d'accord qu'il l'est, on pose la question si conforme à telles exigences quelque une des branches traditionnelles du droit peut assurer le système satisfaisant des normes et les mécanismes correspondants de leur application outre le Droit International Economique. Notre réponse est que non.

230